

Marin kielen konjunktio¹

ARTO MOISIO

Tavallisesti konjunktioilla tarkoitetaan sanaa, jolla kaksi samafunktioista elementtiä rinnastetaan eli koordinoidaan. Konjunktio on samaten yleisnimitys kaikille erityyppisille sidesanoille. Niinpä esim. suomen konjunktiot ovat kopulatiivisia, disjunktiiivisia, adversatiivisia ja eksplanatiivisia. Alkuperäisemmin konjunktio tarkoittaa kuitenkin koko koordinoitua rakennetta, ei yksittäistä sanaa. Sisällöltään konjunktioita laajempi käsite on konektori, sillä siihen kuuluu myös muita tekstiä sidostavia keinoja. Termejä siis on jo monenlaisia, mutta annan seuraavassa arvioitavaksi kuitenkin uutta termistöä, joka on ainakin marin kielen kuvauksessa mielestäni varsin kelvollista.

Tarkoitan konjunktioilla rakennetta, jossa on kopulatiivinen tai additiivinen rinnastus. Muut rakenteet ovat niiden sisältämän sidesanan mukaan disjunktioita ja kontrajunktioita. Näiden yhteisnimityksenä on junktio, joka tarkoittaa rinnastusta rakenteiden kannalta. Itse rinnastuksen ilmiö on koordinaatio ja alistus subordinaatio. Rinnastava sanaelementti konjunktiossa on konjunktiivi, disjunktiossa disjunktiivi ja kontrajunktiossa tietysti kontrajunktiivi. Rinnastavat sanat ovat junktiiveja – eli toisin sanottuna lähinnä konektoreita. Seuraavassa on sama asia kaaviona:

koordinaatio: junktiot	konjunktio	disjunktio	kontrajunktio
junktiivit	konjunktiivi	disjunktiivi	kontrajunktiivi
esim.	<i>ja</i>	<i>tai</i>	<i>mutta</i>

Kielitieteen termistö on paikoin melko kirjavaa. Tällainen termiryväys toisi jälleen uutta kirjavuutta, sillä varsinkin junktiolla, konjunktiivilla ja itse

---

¹Artikkeli perustuu Kielitieteen päivillä Tampereella 9. 5. 1992 pitämään esitelmään.

konjunktiolla on jo muuta merkitystä. Tästä sekavuuden vaarasta huolimatta käytän esittämiäni termejä jäljempänä.

Valitut marin kielen esimerkit on poimittu vanhoista murreteksteistä ja uudempaa kieltä kuvaavista kieliopista, mistä johtuu esimerkkien tyyllinen sekavuus. Murretekstien diakriittisia merkintöjä on yksinkertaistettu ja kirjakielen kyrilliset merkit on muutettu. Kieliopissa käytetyt esimerkkilauseet ovat tavallisesti peräisin kaunokirjallisuudesta. Lisäksi lauseita on lyhennetty, mutta mitään olennaista ei ole poistettu esimerkkien rakenteista.

Marin kielen konjunktiossa käytettävät konjunktiivit ovat seuraavat: merkityksessä 'ja' myönteiset ja yksinkertaiset *den*, *da*, *i*, kontaminaatio *da i*, liitepartikkeli *-at* sekä määräehdoin myös *a*, joka varsinaisesti on kontrajunktiivi; merkityksessä 'sekä...että' parillinen *i...i* sekä parilliset liitepartikkelit *-at...-at* ja *-ye...-ye*; merkityksessä 'ei...eikä' kielteiset ja parilliset *ni...ni* ja *-at...-at*. Lisäksi junkiiveja *i* ja *-at* voidaan käyttää jotakin lauseenjäsentä korostavina partikkeleina.

Nominit voivat rinnastettuina olla odotuksenmukaisesti subjekteina, objekteina, adverbiaaleina ja attribuutteina. Sen sijaan junkiivien käytössä voi marin kielessä olla muutamia rajoituksia. Konjunktiiveista *den* ja *-ye* voivat esiintyä ainoastaan nominien rinnastuksessa. Seuraavassa on esimerkkejä tällaisista rakenteista:

- (1) mari **den** batâ (SUST 184: 76) 'mies ja vaimo'
- (2) peledžš **den** südârân jâlmâm (SMJaS 117) 'kukkien ja tähtien kieltä'
- (3) kompâ **den** luđâm (SUST 184: 92) 'hanhen ja ankan'
- (4) kuŷza **den** batâžlan (SUST 184: 124) 'tsaarille ja hänen vaimolleen'
- (5) pajarân**ke** jamšâk**ke** mekeš uryen kođa (SUST 184: 150) 'virkamiehen ja ajurin (yhdessä) ompelee säkkiin ja jättää'
- (6) kuŷamat peš kađârlen rođâž**ye**, nasâlžâ**ye** (SUST 78: 27) 'eukkoa perheineen ja sukuineen kovin kunnioitti'

Näistä *-ye* on itse asiassa komitatiivin pääte, jota käytetään rinnastamiseen parillisena. Konjunktiivi *den* on alkuperältään postpositio, jonka merkitys on mm. 'kanssa, luona'.

Muut konjunktiivit voivat esiintyä sekä nominien että lauseiden konjunktioidissa. Ainoa poikkeus on *da i*, jota voidaan käyttää vain lauserinnastukseen. Seuraavassa on tällaisten konjunktiivien käyttöesimerkkejä, kun ne rinnastavat nomineja:

- (7) **ni** kâčkârlâme, **ni** lüjâltmo jük (MPS 50) 'ei huudahduksen eikä ampumisen ääntä'
- (8) **ni** tolšâm, **ni** kajššâm (Vasikova 1982: 107) 'ei tulijoita, ei lähtijöitä'

- (9) **ni** ončǎko, **ni** šengeke (MPS 50) 'ei eteenpäin eikä taaksepäin'
- (10) ozažǎ **i** una-šamǎč (SUST 184: 72) 'isäntä ja vieraat'
- (11) oš pontašan **i** oš βujan kuyza (SUST 184: 108) 'valkopartainen ja valkopäinen ukko'
- (12) kintǎm **i** kočkǎšǎm (SUST 184: 76) 'leivän ja ruoan'
- (13) ədǎrǎn ǎt'ǎštǎ **i** ǎβǎštǎ dǎkǎ (Beke 1951: 108) 'tytön isän luo ja äidin luo'
- (14) mǔkš **ǎa** lǎβe-βlak (MPS 49) 'mehiläiset ja perhoset'
- (15) knigam **ǎa** ručkam 'kirjan ja kynän'
- (16) škollašte **ǎa** vuzlašte (MPS 53) 'kouluissa ja korkeakouluissa'
- (17) pǎrjeŋat, ũdramašat (Timofejeva 1968: 116) 'mies ja nainen / sekä mies että nainen'
- (18) rušǎmat, suasǎmat palen oγǎt ul (SUST 184: 174) 'eivät tunteneet venäläisiä eivätkä tataareja'
- (19) imǎlanat, uškallanat (Timofejeva 1968: 116) 'hevoselle ja lehmälle / sekä hevoselle että lehmälle'

Edellä olevissa esimerkeissä on mukana vain kaksi rinnastettavaa nimitystä. Pitämissä luetteloissa nominit voivat hyvinkin olla subjektin, objektin ja jopa adverbiaalisen funktiossa, mutta attribuuttien moniosaiset rinnastukset ovat varsinkin marinkielisessä kansanrunoudessa erittäin harvinaisia. Konjunktiiivin sisältävissä nominien luetteloissa käytetään lyhyesti esitettyinä seuraavanlaisia rakenteita (N = nomini):

N^1at, N^2at, N^3at (voi jatkua)

$N^1, N^2 i N^3$

$N^1, N^2 \delta a N^3(at)$

$N^1 \delta a N^2, N^3 \delta a N^4$

$N^1 \delta en N^2, N^3 \delta en N^4$

$(N^1 \delta en N^2) \delta a N^3$

Kun luettelossa on *den*, muodostuu sillä rinnastetuista aina yksi kokonaisuus, joka toimii yhtenäisenä elementtinä, jos luettelo jatkuu. Jos luettelossa on *den* ja *ǎa*, tapahtuu ensimmäinen yhdistäminen *den*-konjunktiiivilla, ja näin syntynyt pari rinnastuu kokonaisuutena muiden rinnastettavien kanssa. Nämä kaikki nominien luettelot – ensimmäistä lukuunottamatta – ovat umpinaisia eli päättyneitä, koska vain ennen viimeistä luettelon osaa on konjunktiiivi; luettelon avoimuuteen vaikuttaa kuitenkin junktiiivin lisäksi myös intonaatio. *at*-liitepartikkelilla tehty rinnastus on ilmeisesti aina jatkettavissa. (Ks. Ivanova 1978: 112–113.)

Kuten on jo mainittu, konjunktiiveja *ni*, *i*, *da*, *da i* ja *-at* voidaan käyttää myös lauserinnastukseen. Seuraavassa on näitä konjunktiiveja sisältäviä esimerkkilauseita:

- (20) Mičun **ni** ačaže uke, **ni** aβaže uke (Vasikova 1982: 106) 'Mičulla ei ole isää, ei ole äitiä'
- (21) **ni** kečâm pâl ok šojššto, **ni** mardež ok pual (SMJaS 25) 'pilvi ei peitä aurinkoa, tuuli ei puhalla'
- (22) kuβa šinčan užaš tūηaleš **i** ol'a (SUST 184: 66) 'eukko alkaa loihkia ja sanoo'
- (23) kajâk **i** mura, **i** šüşka (MPS 50) 'lintu sekä laulaa että viheltää'
- (24) tuđâ βaš lieš poškuđâžâm **i** poškuđâžâ olât (SUST 184: 62) 'häntä vastaan tulevat naapurit, ja naapurit sanovat (hänelle)'
- (25) nunâ šükšâ imnâžâm kâčkat **ta i** kajat (SUST 184: 68) 'he valjastavat huonon hevosen ja lähtevät'
- (26) βes tūnašte peš jösâ **da i** tuđâ šonalten (SUST 184: 28) 'tuonelassa on kovin vaikeaa, ja hän ajatteli'
- (27) pura **da** užeš ik šoηkâm (SUST 184: 84) 'menee sisään ja näkee yhden vanhuksen'
- (28) βara tumâ dek mien šun **ta**, tumâ jodân (SUST 184: 114) 'sitten tuli tammen luo ja tammi kysyy'
- (29) βujet jâr šonalte **da** iže ojlo (MPS 49) 'harkitse ja sitten sano'
- (30) kuγâzažâ oγešat už, oγešat kol (SUST 78: 30) 'hänen miehensä ei näe eikä kuule'
- (31) imnâžat kolâš, oksamat jomdarenam (SMJaS 23) 'hevonen kuoli ja rahan tuhlasin'
- (32) kurâk βuj šolešat, tul lapaš jøyen lekteš (Vasikova 1982: 55) 'vuoren laki kihisee, ja tulinen massa lähtee juoksemaan'

Lauserinnastuksen erilaiset yhdistelmät voidaan tiivistää seuraavanlaisiin kaavoihin (L = lause, P = predikaatti, S = subjekti):

$L^1 da (i) L^2$

$L^1 i L^2$

$ni L^1 ni L^2$

$S^1 P^1 at S^2 P^2$

$S^1 P^1 da S^2 P^2$

$S^1 P^1 S^2 at P^2$

$S^1 at P^1 S^2 at P^2$

Erityisesti *at*-elementin vapaa sijoittuminen on silmiinpistävä. Ensimmäisen predikaatin jäljessä oleva *-at* on vaivatta korvattavissa *da*-konjunktiivilla.

Konjunktiveista *i* ja *ni* ovat kiistatta peräisin venäjältä, ja molemmat ovat käytössä nykykirjakielissä. Samoin *δa*-konjunktiveja on sanottu venäläisperäiseksi, mutta tämä alkuperä ei ole yhtä kiistaton. Asian lähempi tarkastelu täytyy aloittaa emfaattisesta *at*-partikkelista, joka on alun perin ollut jotakin yksittäistä lauseenjäsentä korostava elementti. Myöhemmissä vaiheissa sille on kehittynyt lauseenjäsentä ja kokonaisia lauseita rinnastava käyttö. (SMJaS 21, alaviite.) Seuraavat esimerkit kuvastavat tätä kehityskulkua. Ensimmäisessä vaiheessa eli yksittäistä lauseenjäsentä korostavassa ilmauksessa on usein mukana kielto:

- (33) *tāj kočmê γοδê̄m ikanat üstel δek it tol!* (SUST 184: 66–68) 'älä sinä koskaan syömisen aikaan tule pöydän luo!'

Korostaa voi myös ilman kieltä:

- (34) *kumê̄tê̄nat nunê̄ oχotnê̄k ulêt ulmaš* (SUST 184: 84) 'he kaikki kolme olivat metsästäjiä'

Seuraavassa vaiheessa *-at* on edelleen emfaattinen, mutta mukana on jo konjunktivisuutta; *-at* voi esiintyä niin toistettuna kuin yksinäänkin. (Tämä käyttö on samankaltaista kuin suomen *kin-*, *kaan-*liitepartikkelin, jolla taasen voi olla yhteys marin *ak-*liitepartikkeliin, jota voidaan käyttää *at*-elementin kaltaisesti eräissä jäykistyneissä rinnastuksissa, esim. *izak-šol'ak* 'veljekset'.)

- (35) *tuδê̄m tê̄nat it jüj, mê̄nat om jüj* (SUST 78: 25) 'sitä sinä älä juo, minäkään en juo'

- (36) *Tantušê̄n izažê̄ pu ruaš kajen ulêt. Tantušat kajen* (SUST 184: 144) 'Tantušin veljet menivät puuta kaatamaan. Tantuškin meni'

Viimeisessä vaiheessa partikkelista on tullut selvä konjunktivi:

- (37) *čodraš kok luj kê̄sam muê̄nat. tê̄ kê̄ša δene jollen mijen.* (SUST 78: 3)

'metsässä löysi kahdet näädän jäljet ja. Niitä jälkiä pitkin meni'

- (38) *küšê̄čê̄nat oš jüksö čoneštaleš, ulê̄čê̄nat ertaleš šorδo* (SMJaS 25)

'korkealla valkoinen joutsen lentää, ja alhaalla juoksee hirvi'

Jälkimmäisessä esimerkissä *-at* on liittynään kummankin lauseen alussa olevaan adverbialiiniin. Tämä symmetria toimii rinnastuksen yhtenä keinona.

Turkkilaiskielissä oleva *ta/tä-*, *da/dä-*elementti (tässä *ta*) on hyvin laajalevikkoinen (ks. Räsänen 1957: 236), joten sen venäläisperäisyys on todella kyseenalainen. Mielenkiintoista on, että tämä *ta*-elementti on käynyt samanlaisen kehityskaaren kuin marin *-at*. Alun perin turkkilaiskielten *ta* on ollut korostava postpositionaalinen partikkeli (tai enkliittinen affiksi) ilman rinnastavaa merkitystä. Toisessa vaiheessa mukana on sekä rinnastavaa että

korostavaa merkitystä, ja lopulta sen rinnastava merkitys on tullut ensisijaiseksi. (Gadžijeva—Serebrennikov 1986: 220.) Seuraavassa näitä vaiheita edustavat lauseet tšuvassista (39) ja tataarista (40 ja 41), joiden puhujat asuvat maantieteellisesti lähimpinä marilaisia. Lauseenjäsenen korostus:

- (39) унтан вара хәрсем **те** клуба пуханаңҗә (mts. 221) 'sen jälkeen tyttökkin kokoontuvat kerhoon'

Toistettuna syntyy rinnastuksenomaista korostusta:

- (40) якындагы промтовар кибете **дә**, ашханә **дә** ябык иде (mts. 221) 'läheiset teollisuustavarakauppa ja ruokala olivat kiinni'

Viimeisessä vaiheessa *ta*-elementti on konjunktiiivi:

- (41) ул сикереп торды **да**, сары тышлы бер китап кутәрәп килде (mts. 171) 'hän hypähti pystyyn ja otti keltaselkäisen kirjan'

Turkkilaiskielissä on tullut tämän kehityskulun toisessa vaiheessa *ta*-elementille myös alistusjunktiiivin merkitystä; samoin on syntynyt kontrajunktiiivinen merkitys (Gadžijeva—Serebrennikov 1986: 222—223). Tämä kontrajunktiiivinen elementti esiintyy suomalais-ugrilaisista kielistä, marin *ḍa*-kontrajunktiiivin lisäksi, mm. unkarissa (*de* 'mutta'). Marissa *ḍa*-kontrajunktiiivia käytetään esimerkiksi seuraavasti: *kâñerβuj tâštak, ḍa purlaš ok lij* 'kyynärpää on tässä, mutta purra ei voi'. Sama junktio toisin painotettuna sisältääkin alistuksen: *kâñerβuj tâštak ḍa, purlaš ok lij* 'vaikka kyynärpää onkin tässä, (sitä) ei voi purra'. Näiden elementtien ja kielten sekaantumista lisää vielä se, että myös turkkilaiskielissä on käytössä venäläisperäinen kontrajunktiiivi *da* (ks. mts. 173). Turkkilaiskielten tutkijat ilmeisesti kuitenkin pystyvät erottamaan sen omaperäisestä *ta*-elementistä.

Venäjän *da* on konjunktiiivina käyttötavoiltaan kuitenkin toisenlainen kuin marin *-at* tai *ḍa* tai turkkilaiskielten *ta*. Konjunktiiivinen merkitys ei ole kuitenkaan mitenkään vieras venäjän *da*-junktiiiville, esim. *lehtomaitikka* on venäjäksi *иван-да-марья*. Seuraavaksi on valittuna (ks. SRNG s.v. 1.да) sellaisia ilmauksia, jotka mahdollisimman paljon muistuttaisivat marin rakenteita:

- (42) мыла избу, **да** в стены попала **да** 'pesi tuvan ja seiniinkin sattui'
 (43) приехал домой, заболел **да** 'saarui kotiin ja sairastui'
 (44) пошли этта мы: я, Иван, Петр **да** 'me lähdimme taannoin: minä, Ivan ja Pjotr'
 (45) много дочек: в Онеге **да**, в Ленинграде **да** 'paljon on tyttäriä: on Onegassa, on Leningradissa'

- (46) у везли на погос да, в монастырь да, да похоронили 'vietiin kirkkomaalle ja luostariin, ja haudattiin

Venäjän murteiden ja puhekielen *da* on käyttötavoiltaan siis sellainen, että sen voi lisätä lauseessa lähes mihin kohtaan tahansa. Sitä vastoin marin *-at* ja *da* ovat määriteltävissä hyvinkin tarkoin käyttöehdoin. Edellä käydyn tarkastelun voi tiivistää taulukkoon 1, jossa on rinnakkain nämä eri *ta-* ja *at-*elementit käyttöfunktioineen (N = nomini, V = verbi):

TAULUKKO 1. *ta-* ja *at-*elementit käyttöfunktioineen.

	turkk. <i>ta</i>	mar. <i>-at</i>	mar. <i>da</i>	ven. <i>da</i>
(a)	N+ <i>ta</i> korostava	N+ <i>at</i> korostava	? N+ <i>da</i> korostava	ylipäättään korostava
(b)	N ¹ + <i>ta</i> , N ² + <i>ta</i> korostava ja koordinoiva	N ¹ + <i>at</i> , N ² + <i>at</i> korostava ja koordinoiva	N+ <i>da</i> adversa- tiivinen	N ¹ + <i>da</i> , N ² + <i>da</i> korostava ja luetteleva
(c)	V+ <i>ta</i> koordinoiva	V+ <i>at</i> koordinoiva	V+ <i>da</i> koordinoiva	ylipäättään koordinoiva
(d)	alistusjunkiivi	—	? alistusjunkiivi	—
(e)	kiellon korostus	kiellon korostus	—	—
(f)	—	N ¹ , N ² , N ³ + <i>at</i> luettelo	—	N ¹ , N ² , N ³ + <i>da</i> luettelo

Marin *at-* ja turkkilaiskielten *ta-*elementillä on siis huomattavan paljon yhteisiä piirteitä, minkä jo Budenz (1864: 469) totesi. Yhtäläisyys ulottuu turkkilaiskielten *ta-*elementistä myös marin *da-*elementtiin, mutta vähempänä. Sen sijaan venäjän *da-* ja marin *da-*elementin yhtäläisyydet ovat vähäiset. Etymologisia selityksiä antavissa lähteissä *da-* ja *at-*elementin vanhemmaksi taustaksi esitetään turkkilais- tai iranilaiskieliä. Aina kuitenkin lisäksi esitetään, että myös venäjän *da* on vaikuttanut tai että venäjä on ainut lainanantajakieli. (Ks. Galkin 1964: 177; Kovedjajeva 1976: 86; Gordejev 1979, s.v. -at; Vasikova 1982: 50.) Gordejev (1983, s.v. да I) esittää, että marin *da* toimisi kaikissa niissä funktioissa, joissa venäjän *da* toimii. Marin kielen *da-* ja *at-*konjunktiiivin yhteistä lähtökohtaa hän ei kuitenkaan esitä. Ongelmalliseksi seikaksi jääkin, mikä on marin *da-* ja *at-*elementtien keskinäinen suhde. Olettamuksena voisi esittää, että kyseessä olisi yksi elementti, joka on

jakautunut myöhemmin erilaisten syiden takia. Edellisten seikkojen lisäksi niillä on myös seuraavat viisi yhteistä seikkaa:

Ensinnäkin molemmat ovat alun perin liitepartikkeleita. *-at* on edelleenkin liitepartikkeli, ja myös *da* on alkujaan ollut liitepartikkeli, minkä osoittavat esim. vanhat murrenäytteet. Nykyortografiassa *da* on erikseen kirjoitettava sana (tätä periaatetta on käytetty SUST 184:n toimitetuissa teksteissä), vaikka intonaatiokulkukin sidostaisi sen edellä olevaan sanaan. Venäjän *da*-sanan erilleenkirjoittaminen on ehkä ollut kirjoitustavan mallina. Lieneekö tämä keinotekoinen erotus syynä siihen, että *at-* ja *da*-elementtejä pidetään erillisinä ja kummallekin etsitään omaa selitystä tahollaan?

Toiseksi *-at* on aina painollinen, oli sana kuinka pitkä tahansa. Vastavasti *da* on liitepartikkelina aina painollinen. Muussa käytössä erilainen painotus voi tuoda lauseeseen uuden merkityksen. Olisiko voinut käydä siten, että painollinen *-at* olisi irronnut sanan lopusta ja tullut itsenäiseksi sanaelementiksi? Vai onko **tä* liittynyt sanan loppuun ja saanut uuden ulkoasun esim. lausefoneettisista syistä?

Kolmanneksi *da* ja *-at* voivat esiintyä toistensa variantteina merkityksen muuttumatta. Näin on asian laita erityisesti verbin jäljessä: *šūānda* – *šūānat* 'saapui-ja', *manešta* – *manešat* 'sanoo-ja', *nalānda* – *nalānat* 'otti-ja'. (Ks. edellä olevat lausekaaviot.)

Neljänneksi niittymarin *a* ja sitä vastaava vuorimarin *ä* ensi tavussa ovat vanhan tšuvassilainan merkkejä; niittymarin *da* ja *-at* ovat vuorimariksi *da* ja *-at/-ät*. Elementtien yhteisenä kantamuotona voisi olla **tä*, jossa myöhäiskantamarin **ä* on muuttunut itämarissa *a*:ksi, vuorimarissa se olisi edelleenkin *ä*. Jo ennen tätä muutosta suomalais-ugrilaiset **a* ja **ä* olivat muuttuneet muiksi vokaaleiksi ensi tavussa, mutta nimenomaan jälkitavussa, joissa **tä* ja sen variantti **ta* esiintyivät, **a* ja **ä* säilyivät. Myöhäiskantamarissa suomalais-ugrilaisesta kantakielestä periytyvät jälkitavujen **a* ja **ä* yhdessä lainaelementtien kanssa vaikuttivat siten, että ensi tavuun syntyi uudet *a* ja *ä*. Nykyään siis suomalais-ugrilaisen kantakielen pari **a*–**ä* ei vastaa marin paria *a*–*ä*. (Itkonen 1954: 203–205 ja 261–262.) Näin nyt tarkastelussa olevat pikkusanat ovat voineet myös olla palauttamassa marin kielen ensi tavuun *a*- ja *ä*-äännettä. Lainausajankohtakin olisi täten melko tarkalleen määriteltävissä. Kazantsev (1991: 81) sijoittaa tšuvassilaisperäisen *ä*:n muuttumisen *a*:ksi aikaisemmaksi kuin marin muutoksen *s* > *š*, joka on tapahtunut 1300-luvulla.

Viidenneksi voidaan mainita, että Gordejev (1979, s.v. *-at* I) on ehdottanut *at*-elementin alkuperäksi itäiranilaista kielimuotoa, jossa olisi ollut elementit *at*, *t*, *ata*, *ataa*, *ta* (< muinaisiranin **utaa*). Turkkilaiskielet olisivat

olleet välittäjinä, ja muotona olisi ollut *ta*. Näistä muodoista löytyisi kanta-muoto yhtä hyvin *δa*-junktiivillekin. Toisaalta *δa*-junktiihin alkuperäksi Gordejev (1983 s.v. да I.) ehdottaa kuitenkin turkkilaista *tä-elementtiä, joka olisi venäjän sanasta *da*. Lisäksi hän esittää suoraa, paljon myöhäisempää venäjän vaikutusta mariin. Näitä etymologioitaan Gordejev ei kuitenkaan yhdistä, vaan etsii *-at* ja *δa*-elementeille erikseen omaa taustaa.

Olen laskenut lisäksi kolmen eri murteen (vuori-, niitty-, ja itämarin) teksteistä konjunktiiivien lukumääriä. Luvut voivat olla hieman epätarkkoja, sillä eräät rinnastustapaukset ovat tulkinnallisia, mutta ratkaisevia muutoksia lukumääriin tulkinnat eivät tuo. Lisäksi haittana on se, että tekstien pituus ei ole järin suuri. Jokainen käytetty teksti on kuitenkin samantyylinen satutai tarinateksti vuosisadan alusta, joten niiden pitäisi olla keskenään vertailukelpoiset. Taulukossa 2 on eroteltuna kunkin sanan konjunktiiivinen ja muu käyttö.

TAULUKKO 2. Sanojen käyttö konjunktiiivina ja muuten.

	BEKE 1951 s. 89–130 447 riviä		SUST 184 s. 62–94 441 riviä		SUST 78 s. 1–34 440 riviä	
<i>δen(e)</i> 'ja'	14		16		7	
<i>δen(e)</i> 'kanssa'		43		32		71
a 'ja'	—		5		—	
a 'mutta'		2		7		7
<i>δa</i> 'ja'	34		93		16	
<i>δa</i> 'mutta'		—		2		—
<i>δa i</i> 'ja'	—		14		—	
i 'ja'	42		84		7	
i 'myös'		—		4		—
<i>-at</i> 'ja'	7		—		111	
<i>-at -at</i> 'sekä että'	7		—		7	
<i>-at</i> = korostava		74		36		53
<i>-ye -ye</i> 'sekä että'	2		—		1	
yhteensä	106	119	212	81	149	131

Taulukon luvut eivät siis kuvaa kirjakieltä. Kirjakielen pieni teksti (M. Šketanin Юмын языкше 'Jumalan synty' vuodelta 1923) antaakin hieman toisenlaisen kuvan: merkityksessä 'ja' *den* 18, *-at* 14, *-at -at* 11 ja *da* 8 kertaa, yhteensä 51 kertaa; *-at* korostavana 108, *dene* 'kanssa' 52 kertaa sekä *a* ja *da* merkityksessä 'mutta' kumpikin kerran.

Itse lukumäärä ei kuitenkaan ole ratkaiseva. Edellä kuvattuja lainasuhteita kuvastaa paremmin taulukko 3, jossa 'ja'-merkityksiset junktiivit on asetettu siten, että ylimpänä on kyseisen murteen eniten käyttämä konjunktiivi. Sulkeissa olevat luvut ovat edellä olevasta taulukosta 2.

TAULUKKO 3. 'ja'-merkityksiset junktiivit marissa.

	länsimari	niittymari	itämari
	<i>i</i> (42)	<i>da</i> (93)	<i>-at</i> (111)
	<i>da</i> (34)	<i>da i</i> (14)	<i>da</i> (16)
	<i>don</i> (14)	<i>i</i> (84)	<i>den</i> (7)
	<i>-at</i> (7)	<i>den</i> (16)	<i>i</i> (7)
	<i>-at -at</i> (7)		<i>-at -at</i> (7)
<i>-at</i> 'kin'	74	36	53
<i>i</i> 'myös'	—	4	—

Kuten taulukosta 3 nähdään, *i* on konjunktiiveista selvä venäläinen laina, jota länsimari (suhteessa muihin konjunktiiveihin) käyttää eniten konjunktiiossa; mitä idemmäs mennään, sitä vähemmän käytetään *i*-konjunktiivia. Itämarissa yleisin on *-at*, ja länsimarissa se on vähiten käytetty konjunktiivi. Länsimarissa *-at* on lähes aina korostavana partikkelina, eli sitä käytetään pääasiassa vain sen vanhimmalla tavalla. Tämä vanhin käyttötapa onkin tunnettu jokaisessa murteessa. Sen sijaan itämarissa *at*-junktiivin kehitys on mennyt pisimmälle (turkkilaiskielten vaikutuksessa?) eli siitä on tullut selvä konjunktiivi. Omapohjainen *den(e)*, *don(o)* on yhtä tuttu joka murteessa. Myös *da* on tasaisen tunnettu joka murteessa. Niittymarissa on syntynyt lisäksi kontaminaatio *da i*; voisiko se kuvastaa itäisen ja läntisen vaikutuksen törmäystä? Niittymari on myös ainoa murre, jossa käytetään korostavana

sekä *-at* että *i*-elementtejä. Niittymari käyttää konjunktiossa eniten *da*-konjunktiiivia; jos *da*-konjunktiiivilla on kahtalainen syntytausta idässä (turkkilaiskielissä) ja lännessä (venäjässä), kasautuvatko nämä vaikutukset niittymarissa? Vai voisiko se osoittaa sitä, että niittymarissa *ta*- ja *at*-elementit ovat konjunktiiivimerkityksisinä sulautuneet yhteen?

Edellä mainittu niittymarın kirjakielinen novelli, taulukkoon käytettyjä tekstejä parikymmentä vuotta uudempi, antaa taas erilaisen kuvan. Se edustaa kirjakieltä, jossa *i*-konjunktiiivia ei käytetä lainkaan; partikkelina se voisi esiintyä. Samoin yhdistelmä *da i* on tuntematon. Omapohjaista *den*-konjunktiiivia suositaan, mutta sen käytöllä on eräitä rajoituksia.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO — SAARINEN, SIRKKA (toim.) 1983: Timofej Jevsevjev's Folklore-Sammlungen aus dem Tscheremissischen I. Märchen, Sagen und Volks-erzählungen. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 184. Helsinki.
- BEKE, ÖDÖN 1951: A cseremiszek (marik) népköltészete és szokásai. I kötet. Budapest.
- BUDENZ, JÓZSEF 1864: Cseremisiz tanulmányok I. Nyelvtudományi Közlemények 3. Pest.
- GADŽIJEVA, N. Z. — SEREBRENNIKOV V. A. 1986: Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Синтаксис. Москва.
- GALKIN, I. S. 1964: Историческая грамматика марийского языка. Морфология. Часть I. Йошкар-Ола.
- GORDEJEV, F. I. 1979: Этимологический словарь марийского языка. Том 1. А-Б. Йошкар-Ола.
- 1983: Этимологический словарь марийского языка. Том 2. В-Д. Йошкар-Ола.
- ITKONEN, ERKKI 1954: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. Finnisch-ugrische Forschungen 31. Helsinki.
- IVANOVA, Z. K. 1978: Предложения с однородными подлежащими в марийском языке. Вопросы марийского языка. Йошкар-Ола.
- KAZANTSEV, D. JE. 1991: К проблеме языковых контактов в Волго-Камье. Linguistica Uralica 2/1991. Tallinna.
- KOVEDJAJEVA, JE. I. 1976: Марийский язык. — Основы финно-угорского языкознания. Марийский, пермские и угорские языки. Москва.
- MPS ks. TIMOFEJEVA, V. T. — IVANOVA, Z. M. 1974.
- PAASONEN, HEIKKI — SIRO, PAAVO 1939: Tscheremissische Texte. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 78. Helsinki.
- RÄSÄNEN, MARTTI 1957: Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen. Studia Orientalia 21. Helsinki.
- SMJaS = Современный марийский язык. Синтаксис сложного предложения. Редколлегия: Н. Т. Пенгитов — И. С. Галкин — Н. И. Исанбаев. Йошкар-Ола 1961.
- SRNG = Словарь русских народных говоров. Выпуск седьмой. гона-депеть. Ленинград 1972.

SUST 78 ks. PAASONEN, HEIKKI — SIRO, PAAVO 1939.

SUST 184 ks. ALHONIEMI, ALHO — SAARINEN, SIRKKA 1983.

TIMOFEEVA, V. T. 1968: Частица *-at* марийского языка. Вопросы марийского языка. Выпуск II. Йошкар-Ола.

TIMOFEEVA, V. T. — IVANOVA, Z. M. 1974: Марий йылме пунктуаций дене диктант сборник. IV—VII класслаште марий йылмым тунуктышо-влаклан пособий. Йошкар-Ола.

VASIKOVA, L. P. 1982: Сложные предложения в современном марийском литературном языке. Часть I. Йошкар-Ола.

Копулятивное сочинение в марийском языке

Арто Мойсио

К словам марийского языка со значением 'и' относятся *den*, *da*, *i*, контаминация *da i*, энклитическая частица *-at*, а в определенных условиях также союз *a*, основное значение которого противительное. Парными союзами являются *i...i*, также энклитические частицы *-at...-at* и *-ye...-ye*, которые имеют значение 'и...и'. В значении 'ни...ни' выступают *ni...ni* и *-at...-at*. Из названных элементов исконно марийскими являются *den* и *-ye*, а русскими — *i* и *ni*. Во многих источниках как русское заимствование рассматривается также слово *da*, но, по всей вероятности, оно представляет собой элемент тюркского происхождения: в тюркских языках существует элемент *ta/tä*, *da/dä*, который прошел тот же путь развития от выделительной частицы к сочинительному элементу, как и марийская энклитическая частица *-at*. Главная проблема заключается в том, чтобы выяснить, каково соотношение между элементами *da* и *-at*. Автор статьи приводит ряд признаков, которые являются общими как *da*, так и для *-at*.

Элементы *da* и *-at* марийского языка имеют следующие общие признаки: (1) первоначально оба этих элемента были энклитическими частицами, (2) в функции союза они всегда являются ударными, (3) в постглагольной позиции *da* и *-at* как вариант могут заменять друг друга, (4) оба они, возможно, представляют собой старые заим-

ствования из чувашского языка, (5) по мнению Ф. И. Гордеева, первоначальными формами как того, так и другого элемента являются тюркские формы **ta* и **tä*, однако он не считает, что **ta* или **tä* — общая первоначальная форма элементов *da* и *-at*. Многие факты действительно подтверждают гипотезу, что *da* и *-at* являются одним и тем же элементом, но причина различия их фонетической формы остается без объяснения.

Сравнение частотности употребления союзных элементов в диалектах марийского языка (в западном, луговом и восточном диалектах) показало, что в западном диалекте наиболее частотным сочинительным словом является *i*, что свидетельствует о влиянии русского языка. В восточном диалекте данное слово является наименее употребительным; наиболее частотным является *-at*, что может свидетельствовать о влиянии тюркских языков на марийский. В луговом диалекте наиболее употребительным союзом является *da*, что может служить доказательством того, что в данном диалекте *-at* и **tä* слились. Русский союз *i* проник также в луговой диалект, где возможно, в результате языковых контактов возникла также форма *da i*. Выделительную функцию *i* имеет только в луговом диалекте, в то время как выделительная функция элемента *-at* засвидетельствована во всех диалектах марийского языка.